

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN
ONDERZOEKSEENHEID
CENTRUM VOOR ECONOMISCHE STUDIËN

LEUVENSE ECONOMISCHE STANDPUNTEN
2007/116

**DE CONCURRENTIEPOSITIE VAN BELGIË:
ZIN OF ONZIN VAN DE LOONNORM**

Filip Abraham
Maarten Goos
Jozef Konings
K.U.Leuven¹

Mei 2007

¹ De auteurs zijn respectievelijk vice-rector humane wetenschappen, docent en decaan van de faculteit FETEW. Zij danken P. De Grauwe, J. Smets, P. Van Cayseele voor kritische suggesties en opmerkingen.

Verantwoordelijke uitgever: Professor Patrick Van Cayseele
Faculteit Economische en Toegepaste
Economische Wetenschappen

De “Leuvense Economische Standpunten” worden opgevat als een vrije wetenschappelijke tribune waarin de stafleden van de Faculteit Economische en Toegepaste Economische Wetenschappen opiniërende studies en essays publiceren. De opzet bestaat erin om op bevattelijke wijze een reeks van inzichtsverhelderende en beleidsoriënterende economische standpunten te brengen. Onze beweeglijke wereld heeft hieraan wel behoefte.

Dergelijke reeks zal uiteraard verschillende opinies en denkstromingen brengen.

Leuvense Economische Standpunten zullen alleen de visie van de auteur vertolken. Zij kunnen dus niet doorgaan als de visie van een instelling.

U kan een elektronische versie van de LES terugvinden op de website van de faculteit:
www.econ.kuleuven.be/onderzoek.htm.

Reacties op de Leuvense Economische Standpunten zijn altijd welkom bij
Karla.VanderWeyden@econ.kuleuven.be

SAMENVATTING

Dit standpunt analyseert en evalueert het macro-economische loonbeleid in België. We zijn van oordeel dat hierbij het naleven van een macro-economische loonnorm een noodzakelijke voorwaarde is voor een goede performantie van het systeem. Echter, we pleiten ervoor dat er voldoende ruimte bestaat in de sectoriële CAO's voor aanpassingen op bedrijfsniveau in sectoren met sterk verschillende bedrijfsprestaties. We stellen ons vragen bij een regionalisering van het loonvormingsproces waarvoor ondermeer het IMF pleit. Men moet er voor waken dat een dergelijke regionalisering de complexiteit van het onderhandelingsmodel niet nodeloos verzwakt, de voornamelijk sectoriële eerder dan de regionale dimensie van de ondernemingsrealiteit erkent en de loondruk in economisch vooruitstrevende regio's niet verhoogt.

We formuleren een aantal suggesties ter verbetering van het Belgische loonbeleid. Ten eerste, steunen we de introductie van correctiemechanismen in de berekening van de loonnorm voor foutieve verwachtingen over de inflatie en buitenlandse loonkostenevoluties. All-in loonakkoorden voor een correctie van niet-geanticiperde indexerings en een ex-post correctiemechanisme voor de afwijking tussen geanticiperde en effectief gerealiseerde buitenlandse loonkostevolutes lijken ons hier het meest gepast. Ten tweede, moet de wet ter vrijwaring van het concurrentievermogen niet enkel rekening houden met de evolutie van de loonkosten in onze buurlanden maar tevens zou een goed beleid de omvang van de Belgische loonhandicap mee moeten nemen in de bepaling van de loonnorm. Ten derde, moet de afgesproken loonnorm niet enkel rekening houden met buitenlandse maar ook met binnenlandse productiviteitsstijgingen, met aandacht voor verschillen tussen de sectoren en bedrijven. Niettegenstaande gemiddeld genomen in België de productiviteitsstijging vaak de loonstijging heeft gevolgd, zien we toch een aantal gevaren voor een ontsporing tussen productiviteit en lonen. Ten slotte pleiten we ook voor verdere loonlastenverlaging voor groepen van werknemers het meest onderhevig aan internationale concurrentie zonder dat deze subsidies noodzakelijk automatisch worden opgenomen in de afgesproken loonnorm.

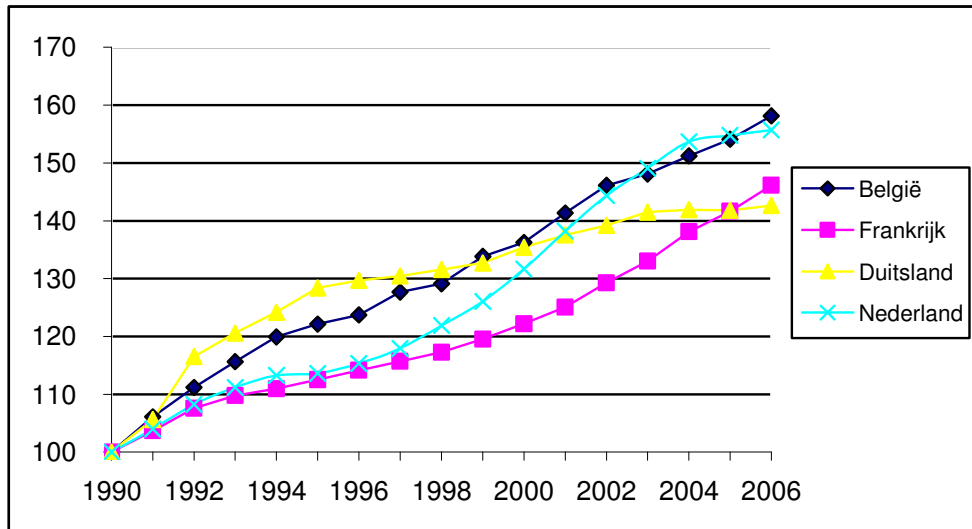
1. INLEIDING

De afgelopen maanden komt er overwegend positief nieuws vanuit de arbeidsmarkt. De werkloosheid daalt, het aantal vacatures ligt erg hoog en hier en daar duiken er reeds knelpunten op voor bepaalde beroepen. Is het met deze rooskleurige vooruitzichten zinvol om aandacht te vragen voor loonkosten en loonbeleid?

Wij denken van wel om drie redenen. Ten eerste is België volgens de laatste loonkostgegevens nog steeds één van de duurste landen ter wereld. Een belangrijk deel van deze loonkosten zijn de (para)fiscale lasten op arbeid die meer dan 55% van de totale loonkost bedragen. In een globale economie vergelijken ondernemingen loonkosten van landen met vergelijkbare productiviteit in de keuze van de locatie van hun buitenlandse investeringen. België verschijnt in deze vergelijking aan de startlijn met een loonhandicap. De recente gebeurtenissen in VW Vorst en Opel Antwerpen bevestigen dit.

Een tweede aandachtspunt is de inspanningen die onze belangrijkste handelspartner, Duitsland, in de afgelopen jaren leverde op het vlak van loonkosten. Dit wordt duidelijk in Figuur 1, waarin de evolutie van de jaarlijkse loonkost per werknemer in België en onze buurlanden sinds 1990 wordt weergegeven. Hierbij normaliseren we de loonkost op 100 voor alle landen in 1990. We merken op dat de loonkost in België 58% is gestegen in een periode van 16 jaar. Dit komt overeen met een gemiddelde jaarlijkse stijging van meer dan 3.5%. Daar tegenover staat dat de loonkosten in Duitsland slechts stegen met 42% of een gemiddelde jaarlijkse toename van 2.5%. Vanaf midden jaren 90 voerden onze oosterburen een strikte politiek van loonkostbeheersing. De Duitse loonkost vertoont daardoor, ten opzichte van de Belgische loonkost, een gecumuleerde relatieve daling ten belope van 16%. Onze ondernemingen moeten dit concurrentieel voordeel van hun Duitse collega's compenseren op de Duitse en internationale markt. Bovendien fungeert Duitsland, als tweede grootste uitvoerland ter wereld, als een richtsnoer inzake loonkostevoluitie voor de gehele eurozone. Heel wat sectoren hebben in het verleden de sterke loonstijgingen kunnen compenseren door sterke productiviteitsstijgingen. Maar het aanzienlijke beleid van loonmatiging in Duitsland, met inspanningen om de productiviteit te verhogen, maakt dat ons land het zich als kleine, open economie moeilijk kan veroorloven om blijvend af te wijken van het Duitse voorbeeld.

Figuur 1: Evolutie van de totale loonkost: 1990=100

Bron: OESO, 2006

Een derde en laatste motivatie voor een verstandig loonbeleid komt voort uit de Nederlandse ervaring. In de tachtiger en negentig jaren van de vorige eeuw bewerkstelligde het zogenaamde poldermodel een benijdenswaardige combinatie van volgehouden loonmatiging en forse groei van de werkgelegenheid. Tijdens de hoogconjunctuur bij de aanvang van het nieuwe millennium ontspoorde de loonkost. De Nederlandse economie boette gevoelig aan concurrentiekracht in met nefaste gevolgen voor groei en werkgelegenheid. De opeenvolgende regeringen Balkenende pogen terug aan te knopen bij een beleid dat gericht is op het vrijwaren van de internationale concurrentiekracht. Het Nederlandse voorbeeld toont aan dat voor een kleine open economie een consistent beleid tot succes leidt, maar tevens hoe een ontsporing van de loonkost snel wordt afgestraft.

De evolutie van de loonkost wordt bepaald door enerzijds de loonvorming en anderzijds het loonbeleid dat de loonvorming beïnvloedt en de (para)fiscale lasten, loonsubsidies en andere relevante arbeidsmarktmaatregelen bepaalt. In het eerste deel van dit standpunt besteden we aandacht aan de loonvorming in België. Vervolgens evalueren we het macro-economisch loonbeleid.

2. ANALYSE VAN DE LOONVORMING IN BELGIË

Het Belgisch macro-economisch loonbeleid is gebaseerd op de wet van 25 juli 1996 ter bevordering van de werkgelegenheid en tot de preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen. Deze wet bouwt verder op een eerdere wet van 6 januari 1989. In de huidige wet bepalen de sociale partners de marge voor loonstijgingen tijdens de tweejaarlijkse onderhandelingen over een interprofessioneel akkoord. Dit betekent dat de sociale partners een substantiële verantwoordelijkheid dragen in het loonbeleid. De wet definieert wel duidelijk de marge voor loonstijgingen waarover kan onderhandeld worden door middel van een macro-economische loonnorm. De maximale loonstijgingen, die betrekking heeft op de nominale loonkosten per gewerkt uur, wordt vastgesteld op grond van de gemiddelde verwachte loonkostontwikkeling bij de drie handelspartners – Duitsland, Nederland en Frankrijk- en eventueel gecorrigeerd voor ontsporingen tijdens de voorbije twee jaren.

De loonmarge vormt een onderdeel van het Belgisch proces van loonvorming. In België onderhandelen werkgevers- en werknemersorganisaties op centraal, sectorieel en bedrijfsniveau. Op centraal niveau onderhandelen vakbonden en werkgevers over een tweejaarlijks interprofessioneel akkoord waarbij de maximaal toegelaten loonstijging bepaald wordt door de loonnorm. Het zwaartepunt van de decentrale loononderhandelingen ligt bij de sectoriële CAO's. Het bedrijfsniveau is minder belangrijk in België, niettegenstaande er wel de (beperkte) mogelijkheid bestaat van zogenaamde 'opt-out' formules toe te passen, waarbij individuele bedrijven kunnen afwijken van sectoriële CAO's indien 'gelijkwaardige' voordelen worden toegekend op bedrijfsniveau. Verder blijkt het bedrijfsniveau ook wel een impact te hebben op de gemiddelde lonen zoals geanalyseerd in het werk van Abraham, Konings en Vanormelingen (2006) en van Plasman, Rycx en Tojerow (2006), die aantonen dat de lonen op bedrijfsvlak beïnvloed worden door factoren zoals de winstgevendheid van bedrijven en de graad van internationale concurrentie.

Het hoge niveau van de loonkost voedt de kritiek op het Belgische loonvormingsproces. Deze kritiek komt uit verschillende hoeken. Een eerste groep critici betwijfelt de wenselijkheid van centraal en sectorieel gecoördineerde loononderhandelingen. In deze Angelsaksisch geïnspireerde visie wordt de optimale loonvorming gerealiseerd wanneer de lonen bepaald worden in onderhandelingen tussen werkgevers en werknemers *op bedrijfsniveau*. In een systeem van loonvorming op bedrijfsniveau wordt maximaal rekening gehouden met de winstgevendheid en sociale verhoudingen van de onderneming.

Volgens de aanhangers van deze visie vertaalt dit systeem zich in een gedifferentieerde loonwaaier die perfect de mogelijkheid tot betalen weerspiegelt in de economie. Bovendien reageren de lonen flexibel op economische schokken die inherent zijn aan een globale markteconomie. Een macro-economische loonnorm houdt daarentegen geen rekening met de economische verschillen tussen sectoren en speelt evenmin in op veranderingen met een ongelijke impact doorheen de economie. Sectoriële onderhandelingen hebben dan weer het nadeel dat de verschillen tussen bedrijven binnen eenzelfde sector worden uitgevlakt.

Loonvorming op bedrijfsniveau veronderstelt een institutionele context waarbij de vakbonden hetzij weinig onderhandelingsmacht hebben, hetzij op bedrijfsvlak vertegenwoordigd zijn zonder sectoriële en nationale coördinatie. De institutionele structuur in België is fundamenteel verschillend: een overgang naar een loonvorming met exclusieve loonvorming op bedrijfsniveau lijkt weinig realistisch. Een verschuiving van het zwaartepunt van de loonvorming naar het bedrijfsniveau zou in ons land zelfs ongewenste gevolgen kunnen hebben voor het concurrentievermogen en de werkgelegenheid. Aangezien dezelfde vakbondsorganisaties op alle niveaus vertegenwoordigd zijn, is het onvermijdelijk dat zij de loonafspraken in de verschillende bedrijven vergelijken. Het risico bestaat dat men in elke sector en zelfs tussen sectoren systematisch de loonstijging in de meest winstgevende ondernemingen als norm zal vooropstellen voor alle bedrijven. In dat geval stijgt de loonkost meer dan in het huidige systeem.

Een andere vaak geopperde kritiek op de Belgische loonvorming komt vanuit de zogenaamde Calmfors-Driffill (1988) hypothese die stelt dat zowel centrale als bedrijfsgebonden onderhandelingsmodellen performant kunnen zijn maar een sectoriële loonvorming als negatief beschouwt.

Calmfors en Driffill erkennen de hierboven vermelde voordelen van een loonvorming op *bedrijfsniveau* waarbij bedrijfspecifieke vakbonden met de bedrijfsleiding onderhandelen over de loonvoorwaarden. Dit model resulteert in een gedifferentieerde en flexibele loonvorming afgestemd op de noden en mogelijkheden van de onderneming. Maar onderhandelingen op bedrijfsniveau is niet het enige performante systeem. Een goed functionerend *centraal onderhandelingsstelsel* met intersectorieel georganiseerde werkgevers- en werknemersorganisaties draagt eveneens de goedkeuring van Calmfors en Driffill weg. Vooruitziende centrale akkoorden houden rekening met de globale concurrentiekracht van de economie en met de effecten van excessieve loonstijgingen op werkgelegenheid en inflatie.

Het concept van een macro-economische loonnorm past beter in deze benadering dan in de Angelsaksische bedrijfsgebonden loonvorming. Dit neemt niet weg dat dit centralistisch model slechts slagkrachtig is indien de centraal georganiseerde sociale partners de centrale loonnorm op het decentraal niveau kunnen doen naleven. In een economische omgeving met meer en meer gedifferentieerde schokken is dit niet eenvoudig, zelfs niet in de Scandinavische landen die de inspiratiebron vormen van de Calmfors en Driffill hypothese.

Hoe past het Belgisch onderhandelingsmodel in de Calmfors en Driffill hypothese? Ons land wordt in de empirische studies systematisch geclassificeerd als een voorbeeld van het minst performante (in termen van tewerkstelling) onderhandelingsstelsel waarbij georganiseerde vakbonden akkoorden afsluiten op *sectorieel* niveau via de paritaire comités. Deze akkoorden worden opgelegd aan alle bedrijven in de sector en houden daarom geen rekening met de slagkracht van individuele bedrijven binnen de sector. Tegelijkertijd ontbreekt het intersectorieel perspectief omdat sectoriële akkoorden geen rekening houden met de gevolgen van overdreven loonstijgingen op de macro-economische concurrentiekracht van een land.

Is deze nefaste evaluatie van het Belgisch onderhandelingsmodel correct? We denken van niet. Ongetwijfeld zijn de sectoriële CAO's van groot belang voor de Belgische economie. Maar zij zijn slechts één van de drie schakels in de Belgische loonvorming naast het centrale en bedrijfsniveau. Bovendien wordt bij de toepassing van de Calmfors-Driffill hypothese op de Belgische situatie onvoldoende rekening gehouden met het feit dat dezelfde vakbonden en werkgeversorganisaties op de drie niveaus betrokken zijn. Dit resulteert in coördinatie van de loonafspraken op de verschillende niveaus en bevordert de integratie van macro-economische doelstellingen in de loonvorming. Er dringt zich echter wel een herziening op van de manier waarop de sectoriële onderhandelingen via de paritaire comités verlopen. Momenteel bestaan er 100 paritaire comités en nog eens 77 paritaire sub-comités. Eens een bedrijf behoort tot één van de paritaire comités gelden de afspraken die daarin worden gemaakt. Echter, heel wat bedrijven produceren niet één, maar een veelheid aan gedifferentieerde producten die niet allemaal onder eenzelfde paritaire comité kunnen resorteren.² Daarenboven toont recent onderzoek aan dat ten gevolge van de toenemende globalisering alsmaar meer bedrijven versneld innoveren en hun producten-mix aanpassen (Bernard et al. 2006). Het gevolg is dat door het dynamische karakter van de bedrijfsrealiteit het paritaire comité waartoe een bedrijf behoort vaak niet meer beantwoordt aan de relevante economische activiteit(en) van het betrokken bedrijf.

² Er is wel een mogelijkheid dat een bedrijf onder meer dan één paritair comité valt, en indien gewenst het ook van comité kan veranderen hoewel de procedure hiertoe verre van eenvoudig is.

Tenslotte is de Calmfors-Driffill hypothese over het sectoriële niveau minder van toepassing voor zeer open economieën zoals de Belgische. De reden is dat veel Belgische sectoren en bedrijven te maken hebben met concurrentie van gelijkaardige sectoren en bedrijven in het buitenland, waarmee in sectoriële onderhandelingen wel rekening wordt gehouden.

Enkele andere voordelen van het Belgisch loonvormingsproces mogen niet uit het oog verloren worden die ontbreken in het Calmfors-Driffill model maar in de praktijk sterk benadrukt worden door de betrokken partijen. Voor de vakbondsorganisaties bevorderen centrale en sectoriële akkoorden de gelijke behandeling van werknemers. Werkgevers verdedigen sectoriële akkoorden omdat deze afspraken vermijden dat bedrijven binnen een sector elkaarodeloos beconcurreren met betere loonvoorwaarden. Bovendien benadrukken zowel werkgevers als vakbonden de grotere transparantie van bredere akkoorden en de vereenvoudiging die voortkomt uit het feit dat niet in elk bedrijf apart over de basiselementen van het loonpakket moet worden onderhandeld.

Samenvattend onderkennen wij positieve aspecten in de institutionele opbouw van het Belgisch loonvormingsproces. Wel zijn we van oordeel dat het naleven van een macro-economische loonnorm een noodzakelijk voorwaarde is voor een goede performantie van het systeem en pleiten we voor voldoende ruimte in de sectoriële CAO's voor aanpassingen op bedrijfsniveau in sectoren met sterk verschillende bedrijfsprestaties.

Een derde kritiek op de Belgische loonvorming heeft een communautaire dimensie. Vanuit Vlaamse hoek en in recente publicaties van internationale instellingen zoals het IMF (2007) wordt gepleit voor een *regionalisering van de loonvorming*. Er wordt gesteld dat in centrale en sectoriële onderhandelingen op Belgisch niveau onvoldoende rekening kan worden gehouden met de sterk uiteenlopende arbeidsmarktsituatie in de drie gewesten.

In deze voorstellen is niet altijd even duidelijk wat bedoeld wordt met een regionalisering van de loonvorming. Men zou kunnen denken aan interprofessionele onderhandelingen op Vlaams, Brussels en Waals niveau. Qua vastlegging van de macro-economische loonnorm heeft een dergelijke regionalisering weinig zin omdat de loonnorm gebaseerd is op de verwachte loonkostontwikkeling bij de drie belangrijkste handelspartners en dus onafhankelijk is van de Belgische regionale context. Qua toepassing van de loonnorm zou men eventueel kunnen denken aan het bepalen van een additionele loonmarge voor Vlaamse en Brusselse bedrijven in tijden van uitzonderlijke winstgevendheid. Dit is vergelijkbaar met de clause in het interprofessioneel akkoord voor de periode 2001-2002

die een additionele loonstijging voorzag voor bijzonder goed presterende bedrijfstakken. Merk op dat dit mogelijks kan gerealiseerd worden in het huidige interprofessioneel kader en dus niet noodzakelijk een regionalisering van de interprofessionele onderhandelingen vereist.

Een andere interpretatie van regionalisering zou kunnen zijn dat men de sectoriële onderhandelingen op Belgisch niveau vervangt door intersectoriële akkoorden op gewestelijk niveau. In Vlaanderen zou dit betekenen dat men één Vlaams akkoord voor alle sectoren afsluit dat de akkoorden vervangt die in het huidige systeem per sector voor de hele Belgische economie worden afgesloten. In een mindere extreme vorm kan men denken aan een beperkt aantal Vlaamse loonakkoorden voor groepen van sectoren.

Deze keuze voor een regionale benadering heeft zin indien de regionale dimensie in de loonvorming een grotere impact heeft dan de sectoriële context. Is een Vlaams metaalverwerkend bedrijf sterker beïnvloed door de vestiging in Vlaanderen dan door het feit dat het deel uitmaakt van de metaalverwerkende nijverheid? Voor het aantrekken van talentvolle medewerkers in de Vlaamse arbeidsmarkt concurreert de onderneming rechtstreeks met Vlaamse ondernemingen in bijvoorbeeld de chemie en helpt een breder Vlaamse akkoord de loonlat gelijk leggen.³ Daartegenover staat dat het Vlaamse bedrijf deel uitmaakt van de nationale en internationale metaalverwerkende sector. De ruimte om loonstijgingen toe te kennen in de metaalverwerkende sector is wellicht een stuk geringer dan in de chemische nijverheid. Tevens deelt het metaalverwerkend bedrijf een aantal gelijkaardige aandachtspunten met Brusselse en Waalse ondernemingen in dezelfde sector. Dit pleit dan weer voor een sectoriële benadering.

Tenslotte zou het gebrek aan regionale arbeidsmobiliteit en mismatch die zich situeert op het niveau van opleiding en bedrijfstak een argument kunnen vormen tegen een verregaande regionalisering van loonafspraken. Gegeven de krappere Vlaamse arbeidsmarkt, zou een regionale loonnorm normaal leiden tot een grotere loondruk in Vlaanderen, en het is zeer de vraag of onze bedrijven daarop zitten te wachten. Daartegenover staat dan weer dat een betere verloning voor knelpuntberoepen of sectoren in een vrije arbeidsmarkt zou moeten leiden tot een toename van het arbeidsaanbod. Maar

³ Deze bedenkingen bij een doorgedreven regionalisering van de loonvorming mag niet zonder meer veralgemeend worden naar andere facetten van de arbeidsmarkt en van het werkgelegenheidsbeleid. Zo kan een regionaal gedifferentieerd integratiebeleid voor werklozen aangewezen zijn in een arbeidsmarkt met grote regionale verschillen in werkloosheid. Deze ruimere beleidsproblematiek valt echter buiten het bestek van deze bijdrage die zich beperkt tot het loonbeleid.

de empirische evidentie aangaande deze arbeidsaanbodreactie op veranderende verloning is erg beperkt.

Overweegt de regionale of de sectoriële dimensie in de Belgische economie? Over deze vraag is weinig onderzoek verricht. Eén uitzondering is de publicatie van Abraham en Van Rompuy (1999) die de nationale, sectoriële en regionale componenten in de ontwikkeling van de industriële productie, werkgelegenheid en productiviteit berekent. Uit dit onderzoek blijkt dat de sectoriële invloed sterk dominant is in de Belgische economie in de periode 1985-1995. Dit suggereert dat voor de beschouwde periode het overwicht van sectoriële loonakkoorden in de Belgische loonvorming gerechtvaardigd is. Het zou nuttig zijn deze oefening te herhalen voor meer recente gegevens.

Als meest verregaande interpretatie van regionalisering zou men kunnen opteren voor een combinatie van regionale en sectoriële akkoorden. Per sector wordt dan een Vlaams, Brussels en Waals loonakkoord afgesloten. Dit heeft het voordeel van een maximale sectoriële en regionale differentiatie van de loonwaaier. Dit voordeel moet worden afgewogen tegenover de toegenomen complexiteit van het onderhandelingsmodel. Wij stellen ons hierbij enkele vragen. Zijn de verschillen tussen bedrijven per sector substantieel genoeg om een verschillend Vlaams, Brussels en Waals loonakkoord te rechtvaardigen? Zal een metaalverwerkend bedrijf met meerdere vestigingen haar werknemers in Kortrijk en Luik een verschillend loon uitbetalen? En zal de uiteindelijk differentiatie in de loonvorming die door de regionalisering wordt bewerkstelligd sterk verschillen van de loondifferentiatie die in het huidige systeem bestaat door de invloed van sectoriële en bedrijfsspecifieke factoren?

3. EVALUATIE VAN HET MACRO-ECONOMISCH LOONBELEID

Het Belgisch model met de combinatie van centrale, sectoriële en bedrijfsinvloeden is slechts performant indien de macro-economische loonnorm wordt nageleefd. In dit deel van onze bijdrage evalueren we de toepassing van de macro-economische loonnorm in de Belgische economie.

Eerst de feiten zoals die in het laatste jaarverslag van de Nationale Bank uitvoerig worden belicht.⁴ Volgens de vergelijking van de Nationale Bank werd de loonnorm in de periode 1996-2006 niet volledig nageleefd: de gecumuleerde Belgische loonhandicap ten opzichte van de drie belangrijkste handelspartners liep op tot 1.5%.⁵

3.1. Verwachte inflatie en buitenlandse loonkostevolutie

De analyse van de Nationale Bank maakt een nuttig onderscheid tussen de ex-ante en ex-post toepassing van de loonnorm. De ex-ante benadering gaat na of de effectief toegekende loonstijging in België beneden de loonstijgingen bij de drie belangrijkste handelspartners blijft zoals die verwacht worden op het ogenblik van de onderhandelingen over de loonnorm. Dit is slechts gedeeltelijk het geval. De toegekende loonsverhogingen in 1997-1998, 1999-2000 en 2003-2004 bleven binnen de marge van de loonnorm die afgesproken werd door de sociale partners. Een overschrijding van de ex-ante loonnorm vond plaats in de periode 2001-2002 en 2005-2006. In beide gevallen had dit te maken met het feit dat de indexeringshoges uitkwamen dan verwacht werd tijdens de loononderhandelingen. De Nationale Bank benadrukt daarom terecht dat het onevenwicht tussen verwachte en effectieve indexering noopt tot *all-in loonakkoorden*. In dit type akkoord is een correctie voorzien waardoor niet-geanticipeerde indexeringshoges worden gecompenseerd door een equivalente vermindering van de loonstijgingen die boven de indexaanpassing voorzien worden. Dit correctiemechanisme wordt in meer en meer sectoriële loonakkoorden toegepast.

De ex-post toepassing van de loonnorm vergelijkt de toegekende loonstijgingen in de Belgische economie met de effectief gerealiseerde toename van de loonkost in Duitsland, Nederland en Frankrijk. Voor de vrijwaring van het concurrentievermogen is de ex-post toepassing het doorslaggevende concept. Ex-post werd de loonnorm nageleefd in 1999-

⁴ De analyse van de loonnorm in het jongste jaarverslag van de NBB is gebaseerd op cijfers uit het Technisch Verslag november 2006 van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven.

⁵ Zonder rekening te houden met loonsubsidies in België en de drie handelspartners.

2000 en 2003-2004, maar niet in de overige drie deelperiodes van 1996 tot 2006. Behalve met het reeds vermelde effect van hoger dan verwachte indexeringen had dit te maken met de bijna systematische overschatting van de verwachte uurloonskostenstijging in de buurlanden op het ogenblik dat de loonnorm werd vastgelegd. Meer in het bijzonder speelt de scherpe Duitse loonskostenmatiging sinds 1996 de Belgische loonnorm parten. De Duitse inspanningen leverden van 1996 tot 2006 een gecumuleerde loonskostenvoordeel ten opzichte van Belgische ondernemingen (de groei in de Duitse loonskosten was 16% minder snel dan de Belgische, zie figuur 1). Daarentegen verstevigde de Belgische loonpositie in vergelijking met Nederland aanzienlijk. Ten opzichte van Frankrijk werd een lichte loonwinst opgetekend voor de Belgische bedrijven.

Hoe kan men een *ex-post* overschrijding van de loonnorm corrigeren? Aangezien deze overschrijding doorgaans pas volledig kan worden ingeschat met het verstrijken van de tijd, is een correctie gedurende de periode van het akkoord zelden haalbaar. Om die reden pleiten wij voor een *ex-post correctiemechanisme*. Concreet stellen wij voor dat de overschrijding van de loonnorm wordt verrekend in de definitie van de beschikbare loonmarge in de volgende periode. Omgekeerd kan bijkomende ruimte worden voorzien voor loonsstijgingen wanneer in een voorgaande periode een meer dan voorziene loonsmatiging heeft plaatsgevonden ten opzichte van de handelspartners.

3.2. Loonhandicap

De Belgische loonnorm is gebaseerd op de idee van het afstemmen van de loonskostenevolatie op de ervaring bij de handelspartners. Gedurende de periode van de loonnorm wordt de verandering in de loonskosten beperkt tot de gemiddelde *verandering* in de Franse, Duitse en Nederlandse loonskosten. De loonnorm is niet gebaseerd op een vergelijking van het *niveau* van de loonskosten. Dit is een probleem voor de Belgische economie die gekenmerkt wordt door één van de hoogste loonskostniveaus ter wereld. Veronderstel dat de Belgische loonnorm in elke deelperiode perfect de gemiddelde loonsstijging volgt van de drie handelspartners. In dit scenario wordt de loonnorm steeds gerespecteerd maar blijft het verschil in loonniveau tussen België en het gemiddelde van de drie handelspartners onveranderd. Met andere woorden, het naleven van de loonnorm betekent niet dat een eventuele loonhandicap van de Belgische economie automatisch wordt gecorrigeerd.

Deze vaststelling leidt tot de volgende aanbeveling voor het loonbeleid: Wij pleiten ervoor de *omvang van de Belgische loonhandicap mee te nemen in de bepaling van de loonnorm*.

Indien een loonnadeel vastgesteld wordt voor de Belgische economie, kan men beslissen de beschikbare ruimte voor loonstijgingen in de loonnorm te verminderen om de loonhandicap geleidelijk weg te werken.

Een veelgehoorde kritiek op de Belgische loonnorm is de vernauwing van het referentiekader tot de drie belangrijkste handelspartners Frankrijk, Nederland en Duitsland. Globalisering, zo wordt geargumenteed, houdt een concurrentie in met landen binnen en buiten Europa inclusief de Verenigde Staten, Japan, China, Indië en andere opkomende Aziatische landen. Moet er in de berekening van de loonnorm geen rekening gehouden worden met deze ruimere groep van handelspartners?

De integratie in de loonnorm van China, Indië, de Oost-Europese en Aziatische handelspartners heeft weinig zin. Deze landen worden gekenmerkt door gevoelig lagere loon- en productiviteitsniveaus. De Belgische economie kan qua loonhoogte niet concurreren met deze landen en moet zich daarom richten op hoogwaardige producten en de uitbouw van een kenniseconomie. Onderzoek van Konings en Murphy (2006) toont trouwens aan dat multinationale ondernemingen loonkosten vergelijken van hun vestigingen in landen met gelijkaardige productiviteitsniveau. Voor België is een vergelijking van de loonkost met lage loon landen daarom minder relevant.

Landen met gelijkaardig productiviteitsniveau zoals de Verenigde Staten, Japan of West-Europese landen buiten de eurozone zijn daarentegen wel rechtstreekse concurrenten van de Belgische economie. Toch is het operationeel moeilijk deze landen mee te nemen in de definitie van de loonnorm omdat onverwachte schommelingen van de wisselkoers de loonverhoudingen significant verstoren.

Een uitbreiding van het referentiekader tot de hele eurozone valt te overwegen. Maar het is niet zeker dat de eurozone voor de Belgische economie een betere referentiegroep vormt dan het trio Nederland, Duitsland en Frankrijk die goed zijn voor meer dan 50 procent van de Belgische Europese handel. Bovendien vergroot een grotere groep landen het probleem van de correcte ex-ante inschatting van de verwachte loonstijgingen bij de handelspartners. Om al deze redenen lijkt ons een alternatieve definitie van de referentiegroep van landen geen absolute prioriteit.

3.3. Binnenlandse productiviteitsstijgingen

Het recente IMF country report voor België (2007) stelt dat de vermindering in de concurrentiepositie van voornamelijk bedrijven actief in de industriële sectoren de jongste jaren vooral te wijten is aan te grote stijgingen in de loonkosten die niet beantwoordden aan gelijkaardige productiviteitsstijgingen. Hierbij dient te worden opgemerkt dat er heel wat verschillen bestaan tussen sectoren en dat de afwijking tussen de lonen en de productiviteit eveneens te maken heeft met de levenscyclus van producten en productieprocessen. Zo hebben heel wat sectoren de loonkost per eenheid product relatief constant kunnen houden door investeringen en inspanningen om de productieprocessen efficiënter te maken⁶. De sterke stijging van de loonkosten heeft tot gevolg dat bedrijven zoeken naar meer kapitaalintensievere productiemethoden om op die manier de loonkost per eenheid product constant te houden. Echter er zijn grenzen aan het ritme van de technologische vooruitgang en vooral wanneer er versnelde loonmatiging optreedt in andere landen, kan er snel een verslechtering optreden van de concurrentiepositie van onze bedrijven.

De loonnorm wordt bepaald door een prognose van de loonevolutie voor de komende twee jaar in onze buurlanden, wat in principe een reflectie is van de verwachte evolutie van productiviteit in onze buurlanden. Echter, de evolutie van productiviteit in België kan verschillend zijn omwille van o.a. de verschillende sectoriële en regionale structuur van de Belgische economie. Zo is het bijvoorbeeld geweten dat de Belgische industrie – in tegenstelling tot Nederland - veeleer gekenmerkt is door de productie van half-afgewerkte producten.

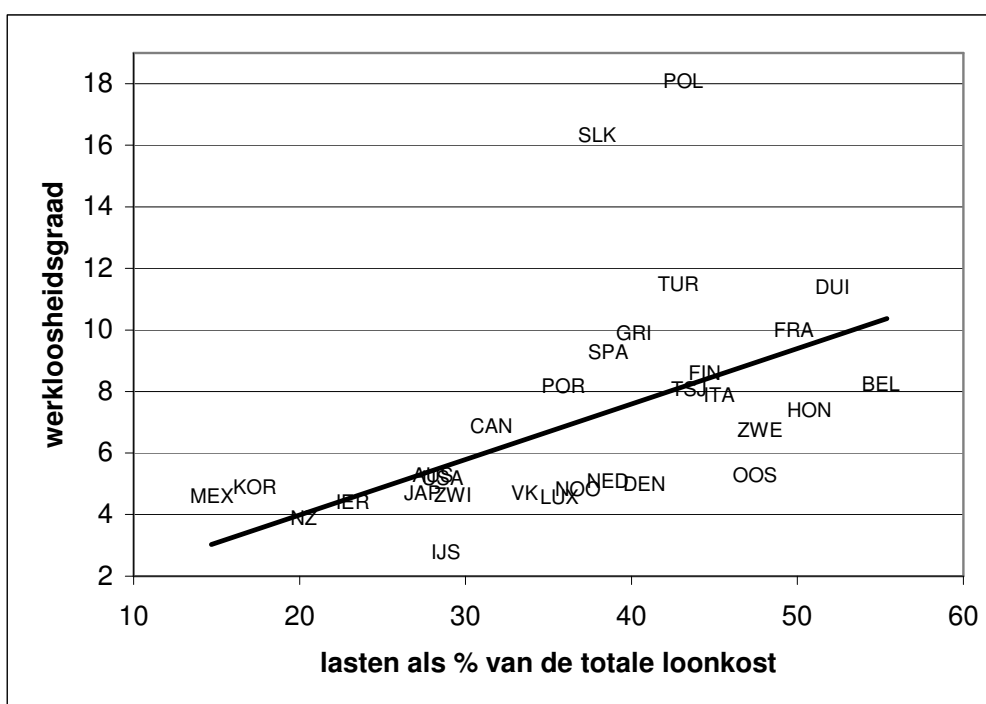
Het is niet haalbaar de verwachte productiviteitsontwikkeling in België ten opzichte van de buurlanden in de ex-ante bepaling van de loonnorm in te bouwen. Maar het is wel nuttig deze productiviteitsontwikkelingen nauwkeurig in kaart te brengen in het verslag van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven dat de voorbereiding vormt voor de onderhandelingen tussen de sociale partners en voor de bepaling van de loonnorm. Op deze wijze kan niet alleen rekening gehouden worden met divergerende productiviteitstrends in binnen- en buitenland, maar ook met verschillen in productiviteitstrends tussen (sub-) sectoren.

⁶ Konings, J., (2004), Wage Costs and Industry (Re)location in the Enlarged European Union, LICOS working paper, K.U.Leuven.

3.4. Loonbeleid en andere loonmatigingsinitiatieven

Een belangrijk deel van de loonhandicap voor Belgische ondernemers kan worden verklaard door de hoge lasten op arbeid. In de laatste Employment Outlook van de OESO (2006) wordt een overzicht gegeven van verschillende econometrische studies die het effect van de lasten op arbeid hebben onderzocht op werkloosheid en werkgelegenheid. Het is duidelijk dat een hoge belastingdruk geassocieerd is met hoge werkloosheid en lage participatie, wat ook wordt gesuggereerd door Figuur 2.

Figuur 2: Relatie tussen de werkloosheidsgraad en de belastingdruk op arbeid in de OESO landen

Bron: OESO, 2006

Bassanini en Duval (2006) onderzochten deze problematiek voor verschillende OESO-landen. Zij schatten dat een vermindering van 10% in de loonwig in een gemiddeld OESO land een vermindering in de evengewichtswerkloosheid veroorzaakt van 2.8 procent punten en een stijging in de tewerkstellingsgraad van bijna 4 procent punten (via de verhoogde impact op participatie). Voor België onderzochten Joyeux en Stockman (2003) de effecten van de lastenverlaging die tussen 1995 en 2000 werden doorgevoerd en vinden dat er

minstens 12.200 jobs in 1995 en 35.700 jobs in 2000 gecreëerd werden door de vermindering in de patronale bijdrage. Een recente studie van Goos en Konings (2007) analyseert het effect van de Maribelsubsidies, die erin bestond de lasten op handenarbeid te verlagen in bepaalde sectoren. Uit deze studie blijkt dat de Maribelsubsidies een positief effect op zowel de tewerkstelling als de op de onbelaste lonen van laaggeschoolde arbeiders hebben gehad, zonder dat dit ten koste ging van tewerkstelling van hoger geschoolde arbeiders. Ook Cockx, Sneessens en Vanderlinden (2005) komen tot gelijkaardige conclusies.

Met een bindende loonnorm zoals vastgesteld in de wet ter vrijwaring van het concurrentievermogen, zou belastingdrukverlaging echter niet het beoogde of een minder groot effect kunnen hebben op de tewerkstelling. Indien tijdens het loonvormingsproces de loonsubsidies voor werkgevers volledig worden opgenomen in de berekening voor de toegestane loonkostevoluitie, zal de belastingverlaging alleen een tewerkstellingseffect hebben via de vraagtoenames die resulteren van een hoger beschikbaar inkomen. Gegeven de lage participatiegraad in België, pleiten we daarom ook voor verdere lastenverlaging voor ongeschoolde werknemers in de meest competitieve ondernemingen zonder dat subsidies voor loonmatiging volledig worden opgenomen in het macro-economische loonbeleid.

4. CONCLUSIES

Dit standpunt analyseert en evalueert het macro-economische loonbeleid in België. We denken dat deze oefening zinvol is omdat België vandaag de dag nog steeds één van de duurste landen ter wereld is qua arbeidskost, wat de locatiebeslissing van ondernemingen in het voordeel van België en de uitvoer door Belgische ondernemingen bemoeilijkt.

We onderkennen een aantal positieve aspecten in de institutionele opbouw van het Belgisch loonvormingsproces, in het bijzonder de coördinatie van loonafspraken op het centrale, het sectoriële en het bedrijfsniveau, alhoewel een herdefiniëring van de paritaire comités zich wel opdringt. We zijn van oordeel dat hierbij het naleven van een macro-economische loonnorm een noodzakelijke voorwaarde is voor een goede performantie van het systeem. En we pleiten voor voldoende ruimte in de sectoriële CAO's voor aanpassingen op bedrijfsniveau in sectoren met sterk verschillende bedrijfsprestaties. Maar we stellen ons vragen bij een regionalisering van het loonvormingsproces waarvoor ondermeer het IMF pleit. Men moet er voor waken dat een dergelijke regionalisering de complexiteit van het onderhandelingsmodel nietodeloos verzwaart, de sectoriële dimensie van de ondernemingsrealiteit erkent en de loondruk in economisch vooruitstrevende regio's niet verhoogt.

Er werden tenslotte een aantal suggesties naar voren gebracht ter verbetering van het Belgische loonbeleid. Ten eerste, steunen we de introductie van correctiemechanismen in de berekening van de loonnorm voor foutieve verwachtingen omtrent de inflatie en buitenlandse loonkostenevoluties. All-in loonakkoorden voor een correctie van niet-geanticipeerde indexeringen en een ex-post correctiemechanisme voor de afwijking tussen geanticipeerde en effectief gerealiseerde buitenlandse loonkostevoluties lijken ons hier het meest gepast. Ten tweede, moet de wet ter vrijwaring van het concurrentievermogen niet enkel rekening houden met de evolutie van de loonkosten in onze buurlanden maar tevens zou een goed beleid de omvang van de Belgische loonhandicap mee moeten nemen in de bepaling van de loonnorm. Ten derde, moet de afgesproken loonnorm niet enkel rekening houden met buitenlandse maar ook met binnenlandse productiviteitsstijgingen, met aandacht voor verschillen tussen de sectoren en bedrijven. Ten slotte pleiten we ook voor verdere loonlastenverlaging voor groepen van werknemers het meest onderhevig aan internationale concurrentie zonder dat deze subsidies noodzakelijk automatisch worden opgenomen in de afgesproken loonnorm.

BIBLIOGRAFIE

- ABRAHAM, F., KONINGS, J. and VANORMELINGEN, S. (2006), Price and wage setting in an integrating Europe, *Working Paper Research* 93, Nationale Bank van België.
- ABRAHAM, F. and VAN ROMPUY, J. (1999), Is Belgium ready for EMU? A look at national, sectoral and regional developments, *De Economist* 147(3), p 337-352.
- BASSANINI, A. and DUVAL, R. (2006), Employment patterns in OECD Countries: reassessing the role of policies and institutions, *OECD Economics Department Working Paper* 486, pp.127.
- BERNARD, A., REDDING, S. and SCHOTT, P. (2005), Products and productivity, *NBER Working Paper* 11575.
- COCKX, B., SNEESSENS, H. and VANDERLINDEN, B. (2005), Evaluations micro et macroéconomiques des allégements de la (para)fiscalité en Belgique”, IRES, UCL.
- CALMFORS, L. and DRIFFILL, J. (1988), Bargaining structure, corporatism and macroeconomic performance, *Economic Policy* 3(6), p. 13-61.
- GOOS, M. and KONINGS, J.. (2007), The impact of payroll tax reductions on employment and wages: a natural experiment using firm level data, *LICOS Centre for Institutions and Economic Performance Discussion Paper* 178, University of Leuven, p. 30.
- INTERNATIONAL MONETARY FUND (2007), Belgium: selected issues, *IMF Country Report* No. 07/88, March 2007, pp.32.
- JOYEUX, C. en STOCKMAN, P. (2003), Een macro-economische evaluatie van de werkgeversbijdragenverminderingen in 1995-2000, *Federaal Planbureau Working Paper* 14-03.
- KONINGS, J., (2004), Wage costs and industry (re)location in the enlarged European Union, *LICOS working paper* K.U.Leuven.
- KONINGS, J. and MURPHY, A. (2006). Do multinational enterprises relocate employment to low-wage regions? Evidence from European multinationals?, *The Review of World Economics* 142(1), p. 1 - 20.
- NATIONALE BANK VAN BELGIË (2007). *Jaarverslag van de Nationale Bank van België, 2006*
- OECD EMPLOYMENT OUTLOOK (2006). *Boosting Jobs and Income*, OECD, pp. 280.
- PLASMAN, R., RYCX, F. and TOJEROW, I. (2006), Industry wage differentials, unobserved ability, and rent-sharing: evidence from matched worker-firm data, 1995-2002, *IZA Discussion Paper* 2387, pp. 86.

LEUVENSE ECONOMISCHE STANDPUNTEN

- 1976 - 1. Louis BAECK, De inflatoire groeimachine. (uitgeput)
2. Paul DE GRAUWE, Theo PEETERS, De recente inflatie: een structureel of een monetair probleem? (uitgeput)
- 1977 - 3. K. TAVERNIER, Krachtlijnen voor een Belgisch stabilisatiebeleid. (uitgeput)
4. Paul DE GRAUWE, Korporatisme en werkloosheid. (uitgeput)
5. Paul VAN ROMPUY, Enkele structurele aspecten van de crisis. (uitgeput)
6. Louis BAECK, Naar een nieuwe groeicyclus met een ander groeipatroon.
- 1978 - 7. Louis BAECK, Politiek verantwoordelijk handelen en socio-economisch optimum. (uitgeput)
8. Paul DE GRAUWE, Bureaukratische controle en het economisch systeem.
9. Paul VAN ROMPUY, Guido DE BRUYNE, De regionalisatie economisch bekeken. (uitgeput)
10. Louis BAECK, De nieuwe internationale economische orde en haar kritische tegenhangers. (uitgeput)
11. Theo PEETERS, Economisch federalisme: lessen uit het buitenland.
12. Dirk HEREMANS, Economische autonomie en economische unie, krachtlijnen voor een duurzame oplossing.
- 1979 - 13. Paul DE GRAUWE, Arbeidsduurvermindering en tewerkstelling.
14. Economisch Federalisme. (uitgeput)
Deel I: Financiële middelen en herverdeling, Paul VAN ROMPUY, Albert VERHEIRSTRAETEN, Regionale Herverdelings- en Financieringsstromen. Theo PEETERS, Financiële middelenvoorziening voor gemeenschappen en gewesten.
15. Economisch Federalisme.
Deel II: Organisatie en bevoegdheden, Dirk HEREMANS, Verkaveling van bevoegdheden en economische unie.
Vic VAN ROMPUY, Economisch stelsel en verdeling van bevoegdheden.
- 1980 - 16. Guy CLEMER, Karel TAVERNIER, Tewerkstelling en inkomensmatiging in België: een onvermijdelijke keuze.
17. Louis BAECK, Lokomotief strategie: met stoom uit de Eurovalutamarkt. (uitgeput)
18. Michel DOMBRECHT, Theo PEETERS, Sanering van de overheidsfinanciën: gevaarlijk of onvermijdelijk?
- 1981 - 19. Paul DE GRAUWE, Marcia DE WACHTER, Produktie, tewerkstelling en verdeling. Een neo-liberale benadering.
20. Louis BAECK, De jaren tachtig in perspectief. (uitgeput)
21. Paul VAN ROMPUY, Patrick VAN CAYSEELE, Raming van de geregionaliseerde lopende rekening van de overheid in 1979.
22. Paul DE GRAUWE, Loonkosten, energiekosten en kapitaalkosten. België gedurende 1970-1980. (uitgeput)
23. Frans SPINNEWYN, Een verzekeringstechnische benadering van de werkloosheidsverzekering.

- 1982 - 24. Louis BAECK, Herstelbeleid, vroeger en nu. (uitgeput)
- 25. Paul DE GRAUWE, Marc JANSSENS, Aanbodeconomische effecten van de belastingsdruk in België.

- 1983 - 26. Paul DE GRAUWE, Guy VERFAILLE, Linkse en rechtse gezondheidsindicatoren van de Belgische Economie.
- 27. Louis BAECK, Hoe de crisis ombuigen. (uitgeput)
- 28. Paul VAN ROMPUY, Maatschappelijke keuze en economische crisis.
- 29. Vic VAN ROMPUY, Erik SCHOKKAERT, Begrotingstekorten, Rentelasten en Openbare schulden in België. Een kijk op halflange termijn.

- 1984 - 30. Dirk HEREMANS, Hans GEEROMS, Marktsector en budgetsector in België. Grenzen aan het overheidsbeslag?
- 31. Paul DE GRAUWE, Guy VERFAILLE, Zijn de rentelasten van de overheidsschuld ondraaglijk geworden?

- 1985 - 32. Louis BAECK, De wonderbare wereld van de economische paradigma's. (uitgeput)
- 33. Paul VAN ROMPUY, Solidariteitsmechanismen in federale staten. (uitgeput)
- 34. Louis BAECK, De V.S. en de E.G.: vergelijking op lange termijn.
- 35. Louis BAECK, Het economisch denken in het Spanje van de 16^e en 17^e eeuw.
- 36. Guido DE BRUYNE, Paul DE GRAUWE, Herverdeling van het werk en makro-economisch evenwicht.
- 37. Paul VAN ROMPUY, Arbeidsmarktflexibiliteit en werkloosheid.

- 1987 - 38. Paul DE GRAUWE, Anne FREMAULT, Micro- en macro-economische effectiviteit van de Belgische prijsreglementering.
- 39. Louis BAECK, Kentering in de westerse economie.
- 40. Johan MORTELMANS, Erik SCHOKKAERT, Lode BERLAGE, Robert VERTONGHEN, De economische wenselijkheid van een snelspoorverbinding door België.
- 41. Louis BAECK, De aandelenbeurzen, 1982-87: het lustrum van de stier.
- 42. Lode BERLAGE, Dirk TERWEDUWE, Grondstoffenuitvoer van ontwikkelingslanden: machtsmiddel of struikelblok?

- 1988 - 43. Louis BAECK, De westerse economie na de krach. (uitgeput)
- 44. Filip ABRAHAM, Nationale vakbonden, interprofessionele loonakkoorden en economische politiek.
- 45. Paul VAN ROMPUY, m.m.v. Valentijn BILSEN, 10 jaar financiële stromen tussen de gewesten in België. (uitgeput)
- 46. Dirk HEREMANS, Bevoegdheidsverdeling en economische autonomie. De staatshervorming in het licht van 1992. (uitgeput)
- 47. Wim MOESEN, Dirk HEREMANS, Paul VAN ROMPUY, Mark EYSKENS, Bedenkingen bij de nieuwe financieringsvoorstellen voor gewesten en gemeenschappen. (uitgeput)
- 48. Vic VAN ROMPUY, Overheidstekort, overheidsschuld en economische welvaart. Toepassing op België 1947-1988. (uitgeput)

- 1989 - 49. Lodewijk BERLAGE, België en de schulden van de Afrikaanse lage inkomenslanden. (uitgeput)
50. Jacques DREZE, Schuld en coöperatie in de mondiale economie. (uitgeput)
51. Paul DE GRAUWE, Milieuvriendelijke groei: utopie of werkelijkheid? (uitgeput)
- 1990 - 52. Paul VAN ROMPUY, Europese ankerpunten voor het Belgisch begrotingsbeleid. (uitgeput)
53. Louis BAECK, De jaren '90: een Europees decennium. (uitgeput)
54. Paul DE GRAUWE, Stef PROOST, Erik SCHOKKAERT, Denise VAN REGEMORTER, Het milieubeleid in Vlaanderen. Een economische visie. (uitgeput)
55. Paul DE GRAUWE, Wim VANHAVERBEKE, Competitiviteit, oliecrisis en loonindexering. (uitgeput)
56. Wim MOESEN, Begrotingen, beleid en beheer. Over de besparingsvoorstellen, wat ze zijn en wat ze niet zijn. (uitgeput)
- 1991 - 57. D. HEREMANS, M. DE BROECK, Overheidsschuld en financiële markten in de branding. (uitgeput)
58. Louis BAECK, Bruno VAN ROMPUY, Golfoorlog: geopolitiek, petroleum en islam. (uitgeput)
59. Paul DE GRAUWE, Koen STRAETMANS, Het programma-akkoord in de petroleumsector. Een ondoelmatig systeem van prijzencontrole. (uitgeput)
60. Paul DE GRAUWE, Denkoefeningen over de regionalisering van de Belgische overheidsschuld. (uitgeput)
- 1992 - 61. Paul DE GRAUWE, Over Franse kolonisatie en Belgische verankering.
62. Stef PROOST, Beleidsvoorstellen voor de broeikasproblematiek.
63. André DECOSTER, Stef PROOST, Erik SCHOKKAERT, Hervorming van indirecte belastingen: winnaars en verliezers.
64. Paul VAN ROMPUY, Kritische bedenkingen bij de regionalisering van de overheidsschuld.
65. Paul DE GRAUWE, Wat doet de nationale bank met ons geld?
- 1993 - 66. Patrick VAN CAYSEELE, Waarom wij? Of de economische onderbouw van een verankeringsbeleid.
67. Paul DE GRAUWE, Bart VAN DER HERTEN, De legitimering van overheidsmonopolies in het spoorwegvervoer en in de telecommunicatie. Een historische analyse.
68. Paul VAN ROMPUY, Valentijn BILSEN, Regionalisering van de sociale zekerheid.
69. Lodewijk BERLAGE, Wim LAGAE, Afrika, de verwaarloosde debiteur.
70. Mark DE BROECK, Dirk HEREMANS, Vraagtekens bij de overheidsschuld in een federaal België.
71. Wim MOESEN, Paul VAN ROMPUY, De kleine kanten van de grote staatshervorming.
72. Frans SPINNEWYN, De hervorming van de sociale zekerheid micro-economisch belicht.

- 73. Paul DE GRAUWE, De sterke frank en de staatsschuld.
- 74. Filip ABRAHAM, Internationale concurrentie en werkgelegenheid. Hoe arbeidsvriendelijk is ons loonbeleid?
- 1994 - 75. Paul DE GRAUWE, Werktijdverkorting en tewerkstelling.
- 76. Wim VANHAVERBEKE, Het ruimtelijk structuurplan Vlaanderen: een beleidsinstrument voor economische ontwikkeling.
- 77. Stefan DERCON, Voedselzekerheid: naar een sociale zekerheid voor de allerarmsten.
- 78. Paul DE GRAUWE, De EMU zonder België?
- 1995 - 79. Paul DE GRAUWE, Alternatieve financiering van de sociale zekerheid en de arbeidskost.
- 80. S. PROOST, C. VINCKIER, I. MAYERES, B. NEMERY, Ozon – eerst denken dan doen.
- 81. Paul VAN ROMPUY, Sparen, investeren en de overheidsfinanciën in België.
- 1996 - 82. D. HEREMANS, P. VAN CAYSEELE, Concentratie en concurrentie in de Belgische financiële sector.
- 83. Erik BUYST, Ivo MAES, De impact van veertig jaar centrum voor economische studiën.
- 84. Paul DE GRAUWE, Het tewerkstellingsbeleid: selectiviteit of universaliteit?
- 85. Stef PROOST, Bruno DE BORGER, De transportsector in het jaar 2005.
- 86. Erik SCHOKKAERT, Frans SPINNEWYN, Sociale verzekering en bestaansonzekerheid: een offensieve strategie.
- 87. Filip ABRAHAM, Paul VAN ROMPUY, Het concurrentievermogen van de Belgische economie in micro- en macro-economisch perspectief.
- 1997 - 88. Filip ABRAHAM, Joeri VAN ROMPUY, Loonbeleid in de Europese Monetaire Unie.
- 89. Wim MOESEN, Laurens CHERCHYE, De macro-economische performantie van landen. Mening en metingen.
- 1998 - 90. Koen ALGOED, De overgang van een omslagstelsel naar een kapitalisatiestelsel: een Belgische case studie.
- 91. Johan EYCKMANS, Stef PROOST, Klimaatonderhandelingen in Rio en Kyoto: een succesverhaal of een maat voor niets?
- 92. Jozef KONINGS, Peter VAN MALDEGEM, Loonkosten en de vraag naar laaggeschoolde, geschoolde en hooggeschoolde arbeid in Belgische ondernemingen.
- 93. Louis BAECK, De Aziatische crisis: perspectivering en nabeschuiving.
- 1999 - 94. Louis BAECK, Financiële mondialisering met speculatieve uitschieters.
- 2000 - 95. Paul DE GRAUWE, Euro-dollarwisselkoers en de fundamentals.
- 96. Erwin BASTIAENS, Erik BUYST, Dirk HEREMANS en Christiaan PHILIPSEN, Knelpunten in de financiële dynamiek van de staatsvorming.
- 97. Wim MOESEN, Maatschappelijk kapitaal en economische performantie.

- 98. Patrick VAN CAYSEELE en Hans DEGRYSE, De nieuwe economie en bancaire marktstructuren.
- 99. André DECOSTER, Guy VAN CAMP, De hervorming van de personenbelasting: Lessen uit de hervormingen 1988-1993.
- 2001 - 100. Paul VAN ROMPUY, De Europese welvaartsstaat ter discussie.
- 101. Jozef KONINGS, Loonkosten en relocatie van Belgische bedrijven.
- 2003 - 102. Paul DE GRAUWE, De toekomst van de industrie in België.
- 2004 - 103. Wim MOESEN, Instelling, ligging en economische welvaart.
- 104. Louis BAECK, Het globaliseringsdebat in China en in de Islamwereld
- 105. Lode BERLAGE, Mobiliteit over de grenzen heen. Een economische analyse van internationale migratie.
- 106. Inge MAYERES, Stef PROOST, Een beter prijsbeleid voor de Belgische transportsector in 15 stellingen.
- 2005 107. Jan COLPAERT, Luc LAUWERS, Tom VAN PUYENBROECK, Niet-representatieve democratie? Kanttekeningen bij het gemeentelijk kiesstelsel.
- 108. Jozef KONINGS, Worden vrouwen gediscrimineerd op de arbeidsmarkt? Een micro-econometrische analyse voor België.
- 109. Louis BAECK, Onevenwichtige globalisering, deficitair America en Aziatische locomotieven.
- 110. André DECOSTER, Guy VAN CAMP, Hoe vlak is onze taks? Is een vlaktaks "Fair"?
- 111. Dirk HEREMANS, Naar een Europese dienstenmarkt in België. De Bolkesteinrichtlijn een brug te ver?
- 112. Paul VAN ROMPUY, De houdbaarheid van de Europese welvaartsstaat.
- 2006 113. Paul VAN ROMPUY, Leuvense Economen tussen Theorie en Beleid.
- 2007 114. Paul DE GRAUWE, Beloften en realisaties van de paarse coalitiepartners
- 115. Koen ALGOED, Dirk HEREMANS, Theo PEETERS, Voorrang geven aan meer financieel-fiscale verantwoordelijkheid in een nieuwe staatshervorming
- 116. Filip ABRAHAM, Maarten GOOS en Jozef KONINGS, De concurrentiepositie van België: zin of onzin van de loonnorm?